

Potpukovnik

MILAN V. PETKOVIC

Neka iskustva iz lokalnih ratova vođenih posle drugog svetskog rata

Prema nekim statistikama, u periodu od 1945. godine do danas, vođena su 153 lokalna rata, a njihovo ukupno trajanje je skoro 140 godina.¹ Najveći broj ih je vođen na teritoriji Azije, Bliskog istoka i Afrike. U sve lokalne ratove, direktno ili indirektno, bile su upletene supersile ili vojni blokovi, ali su i lokalni činioci znatno uticali na razvoj događaja, pa i na tok i ishod pojedinih ratova. Stoga, uzroci lokalnih ratova nisu samo u nadmetanju supersila i vojnih blokova za prevlast u svetu već i u recidivima kolonijalizma.

Sagledavanje i uopštavanje iskustava iz tih ratova značajni su, i sa teorijskog i praktičnog stanovišta, za ratnu veštinu svake zemlje, bez obzira na to da li ona ima agresivnu ili isključivo odbrambenu funkciju. Budući da nije moguće u jednom članku ukazati na sva relevantna iskustva iz tih ratova, ograničiću se na samo četiri, za koja mislim da su trajnijeg karaktera i koja mogu biti korisna za dalje utemeljenje teorije i prakse naše ratne veštine i savremene teorije opštenarodnog odbrambenog rata. Ta iskustva su, uglavnom, iz nekih lokalnih ratova koji su vođeni poslednjih dvadeset godina.

1. Pripreme za rat

Države koje nameravaju da preduzmu agresiju ili vojnu intervenciju vrše svestrane prethodne diplomatske, političke, ekonomske, psihološko-propagandne, vojne, obaveštajno-izviđačke i druge pripre-

¹ U proseku 3—4 rata godišnje. Toliko se i sada približno vodi (iračko-iranski rat, Avganistan, Kambodžija, Nikaragva).

me. Te pripreme traju relativno dugo i njihov osnovni cilj je stvaranje efikasnog i dovoljno snažnog prvog strategijskog ešelona za nanošenje prvog udara. One su različite po obimu i sadržaju, stepenu tajnosti, načinu i brzini izvođenja, što zavisi od konkretnih unutrašnjih i međunarodnih vojno-političkih uslova. Opšta karakteristika priprema za rat jeste da su prethodne pripreme bile dugotrajne, a neposredne vojne kratke.

Neposredne vojne pripreme za agresiju izvode se u strogoj tajnosti uz primenu odgovarajućih mera operativnog maskiranja. Potencijalni agresor prikuplja iscrpne podatke o protivniku putem agencije, izviđanjem i osmatranjem iz vazdušnog prostora i sa zemlje, a nova mogućnost je izviđanje pomoću satelita. Posebna pažnja poklanja se izviđanju zemljišta, komunikacijskih pravaca, aerodroma, morskikh luka, odbrambenih objekata i skladišta ubojnih sredstava i borbene tehnike. Opšta tendencija je da se obezbedi najveći mogući stepen tajnosti.² I jedno i drugo ima za cilj postizanje strategijskog iznenađenja.

U postizanju iznenađenja posebnu ulogu i značaj imaju tzv. gotove snage, snage za brze intervencije i brojne i jake vazdušnodesantne i vazdušnoprenosne snage.

Jedinice koje su namenjene za dejstvo u prvom operativnom ešelonu temeljito i sistematski se obučavaju za izvršenje konkretnih borbenih zadataka. To se izvodi u dubini sopstvene teritorije i u strogoj tajnosti, na poligonima koji dočaravaju vernu sliku budućeg vojišta, sa objektima napada u prirodnoj veličini. Takve pripreme prvenstveno se izvode sa vazdušnodesantnim i pomorskodesantnim jedinicama, ali i sa jedinicama svih vidova koje će biti angažovane u napadnoj operaciji. U stvari, redovne vežbe i manevri savremenih oružanih snaga izvode se pod pretpostavkom njihove verovatne upotrebe u ratu i oružanoj intervenciji.

S obzirom na to da se predviđaju intenzivna borbena dejstva i visok tempo nastupanja, posebna pažnja se poklanja moralno-političkim i psihofizičkim pripremama vojnika i starešina. Ratni planovi zemalja agresora, na osnovu toka početnih dejstava, navode na zaključak da se, uglavnom, računa sa kratkotrajnim ratom i da je to bitan elemenat za planiranje. Nasuprot tome, kod oslobodilačkih ra-

² Emitovanjem šifrovanih poruka preko sredstava javnog informisanja, Izrael može da za 24 časa pozove i uključi u sastav borbenih jedinica sve vojne obveznike i sva motorna i druga vozila iz popisa, čime svoju mirnodopsku armiju od 172.000, povećava na oko 500.000 ljudi. Vreme opremanja vojnih obveznika naoružanjem i vojnom opremom takođe je svedeno na minimum izdavanjem, još u mirnodopskom periodu, naoružanja i vojne opreme vojnim obveznicima.

tova po pravilu se računalo na dugotrajni, iscrpljujući rat, uz učešće većeg dela ili celokupnog stanovništva u izvođenju ili podršci izvođenja borbenih dejstava (Alžir, Vijetnam, Angola, Nikaragva).

Napadač se opredeljivao za kratkotrajan rat pretežno iz dva razloga: prvo, zato što je želeo da munjevitim dejstvom stavi svetsko javno mnjenje pred svršen čin; drugo, zato što visok intenzitet borbenih dejstava zahteva ogromno naprezanje ljudstva i tehnike i veliki utrošak materijalno-tehničkih sredstava. Računa se i sa velikim gubicima u ljudstvu i tehnici što, pogotovu za zemlje sa ograničenim resursima, predstavlja ograničavajući faktor.

Napadač je težio da celokupna dejstva izvede u okviru jedne operacije strategijskog značaja, koja se realizovala, načelno, u dve etape: prva, realizacija strategijskog cilja (razbijanje oružanih snaga branioca i ovladavanje odgovarajućim prostorom); druga, čišćenje osvojenog prostora i likvidacija ostataka otpora. Ako je cilj rata bio zauzimanje dela teritorije napadnute zemlje, onda se planirala i treća etapa — pripreme za odbranu i odbrana dostignute linije. Takvo planiranje je bilo karakteristično za sve bliskoistočne ratove, uključujući tu i izraelsku agresiju na Liban 1982. godine.

U proračunu odnosa snaga, najčešće nisu primenjivane norme iz drugog svetskog rata, pa čak ni teorijske norme zastupljene u postojećim pravilima savremenih armija. Oružane snage agresora nisu morale imati izrazitu nadmoćnost u ukupnim snagama, ali su to ostvarivale koncentracijom snaga na izabranim pravcima napada, inicijativom, iznenađenjem, silinom početnog udara, izraženijim kvalitetom borbene tehnike i odnosom čovek-tehnika. Činjenica je da su izraelske brojno manje ali bolje opremljene, obučene i organizovane oružane snage bile na bojištu efikasnije od brojno jačih ali slabije opremljenih, obučenih i organizovanih arapskih oružanih snaga. Isti slučaj bio je i sa britanskim snagama u odnosu na argentinske u toku sukoba oko Malvinskih ostrva. U oslobodilačkim ratovima iskustva su nešto drukčija — uloga čoveka i moralni faktor pri oceni odnosa snaga više su naglašeni i često su bili presudan činilac oružane borbe i rata u celini (Vijetnam, Angola, Nikaragva).

Operativno maskiranje radi zavaravanja neprijatelja toliko je usavršeno da branilac, najčešće, nije mogao da uoči neposredne pripreme za početak borbenih dejstava. Napadač je prvenstveno težio da oslabi pažnju branioca, da mu oteža zapažanje promena, da umani efikasnost njegovog sistema osmatranja i obaveštavanja i sl. i tako oslabi njegovu borbenu i odbrambenu sposobnost u celini. Pored toga, u pripremi za agresiju, napadač je preduzimao brojne radnje kao što su: vežbe, manevri, pregrupisavanje snaga, aktiviranje sred-

stava veze i slično, kojima se protivnik držao dugo u napetosti, pa ih čak prihvatao kao nešto uobičajeno i rutinsko, ne sluteći da je u pitanju stvarna priprema napada. Tipičan primer su mere koje je preduzeo Izrael u pripremi agresije na Liban 1982. godine.

Ometanje elektronskih sredstava osmatranja i veze vršeno je redovno za sve vreme trajanja priprema i toka borbenih dejstava. Napadač je ometanjem uspevao da umanja efikasnost funkcionisanja sistema komandovanja kao i sistema PVO, što je otežavalo savladavanje početne krize kod branioca i olakšavalo realizaciju plana napadača.

2. Početni udar i dalji tok borbenih dejstava

Koncept »munjevitog rata« znatno je evoluirao u načinu primene srazmerno mogućnostima oružanih snaga kojima savremena borbená sredstva pružaju veće mogućnosti za brže vođenje borbenih dejstava. Opšta karakteristika tog koncepta izražena je u nastojanju agresora da se odlučujuća rešenja postignu prvim (početnim) udarom savremenih borbenih sredstava i brzim prodorima snaga kopnene vojske uz snažnu vazduhoplovnu i raketnu podršku i upotrebu vazdušnih i pomorskih desanata. Sve to ukazuje na izuzetan značaj početnog perioda rata za njegov dalji tok i ishod u celini. Kada je branilac bio sposoban da »amortizuje« prvi udar (Iran u ratu s Irakom, Izrael u IV arapsko-izraelskom ratu) napadač je bio prinuđen da odustane od svojih prvobitnih ciljeva.

U većini ratova, u početnim operacijama, napadač je postizao operativno iznenađenje u pogledu vremena otpočinjanja dejstava i načina upotrebe snaga i sredstava. Tome su doprinele, prvenstveno, mere operativnog maskiranja, prikupljanje snaga na većoj dubini i prelazak u napad iz pokreta, odnosno prenošenje snaga vazdušnim putem. Izostali su masovni napadi avijacije po gradovima i većim naseljenim mestima u dubini teritorije napadnute zemlje, a nosilac dejstava iz vazdušnog prostora bila je taktička avijacija, koja je dejstvovala, uglavnom, na vojne ciljeve na pravcima na kojima se nanosio početni udar. Izuzetak je rat u Libanu, 1982. godine, u kome su naleteli lovačko-bombarderske avijacije ratnog vazduhoplovstva Izraela otpočeli istovremeno kada i napad na frontu, na celoj dubini operacije, a objekti napada su bili podjednako i vojni i civilni ciljevi, prvenstveno veća naseljena mesta i gradovi, utvrđenja, vatreni položaji raketnih sistema PVO i oklopno-mehanizovane kolone na maršu i na položajima po dubini odbrane.

Oklopno-mehanizovane jedinice podržavane lovačko-bombarderskom avijacijom i artiljerijom prelazile su u napad iz pokreta na više pravaca, prvenstveno u zahvatu komunikacija, sa težnjom brzog i dubokog uklinjavanja u raspored branioca, rasecanja i izolovanja njegovih snaga i uništenja po delovima. Izbegavalo se razvlačenje snaga, napad je najčešće izvođen na dva do tri operacijska pravca, snage su grupisane u užim zonama sa jakim prvim borbenim ešelovima i pokretnim rezervama koje su u stanju da brzo stupe u borbu.

Vazdušni desanti su šire primenjivani, pretežno angažovanjem nižih taktičkih jedinica KoV. Međutim, u vojnim intervencijama koje su započinjale akcijama iz vazdušnog prostora, aerodromi su zauzamani padobranskim desantima, posle kojih je usledilo spuštanje krupnijih jedinica ateriranjem transportnih aviona, ili su aerodromi zauzimani sletanjem transportnih aviona ili helikoptera, bez upotrebe padobranskih desanata.

Helikopterske jurišne jedinice, sastavljene od transportnih i naoružanih helikoptera, imale su značajnu ulogu. Pored neposredne podrške trupa na bojištu, helikopterski desanti su se često upotrebljavali na pravcu glavnog udara napadača kako bi se još više povećao i onako visok tempo napada i dejstvom u bokove i iz pozadine branilac prisilio na izvlačenje i povlačenje, često u neredu, u dubinu svoje teritorije. Helikopterski prepadi, uz upotrebu borbenih i transportnih helikoptera sa vazdušnodesantnim i komandoskim jedinicama, na komandna mesta, najosetljivije elemente borbenog poretka branioca ili za odsecanje i okruženje pojedinih delova snaga branioca, često su primenjivani. Pri tome, dejstvo takvih snaga je podržavano artiljerijom, avijacijom, a u priobalnim rejonima i brodskom artiljerijom. Za brodsko artiljerijsko bombardovanje objekata na obali obično su upotrebljavane grupe brodova sastava 1—3 krstarice, 1—5 razarača ili jedna i više dobro naoružanih topovnjača ili raketnih čamaca. Izviđanje ciljeva i korektura vatre izvođeni su iz aviona i helikoptera, kao i sa kopnenih osmatračnica jedinica KoV i mornaričkodesantne pešadije. Za izvršenje takvih vatrenih zadataka angažovane su i najveće plovne jedinice — bojni brodovi, a u njihovom nedostatku, avijacija sa nosača aviona. Koristeći iskustva iz rata u Vijetnamu, kada je za bombardovanje vijetnamskih oslobodilačkih snaga i slobodne teritorije korišćena brodska artiljerija najvećih kalibara, Amerikanci su pred Bejrut doveli i svoj bojni brod *New Jersey*, koji je više puta dejstvovao po jedinicama i naseljima na delu teritorije pod kontrolom sirijskih i palestinsko-progresističkih snaga. Kasnije je artiljerija sa te plovne jedinice američke ratne mornarice

učestvovala i u akcijama odmazde izraelskog ratnog vazduhoplovstva.³

Radi brže destabilizacije sistema odbrane, napadač je ubacivao borbene grupe u taktičku, a veće jedinice u operativnu dubinu branioca. Takva dejstva su primenjivana na širokom, razvučenom frontu, ali i u svim pogodnim situacijama i u svim uslovima izvođenja borbenih dejstava. Pri ubacivanju, često je primenjivano lukavstvo (korišćenje zaplenjene ratne tehnike, presvlačenje ljudstva i uniforme suprotne strane i slično).

U napadu na jako utvrđenu odbranu, veoma je teško neutralisati protivoklopna sredstva za blisku borbu kao i protivoklopne rakete, bez obzira na gustinu vatre i dužinu trajanja artiljerijske pripreme napada. Branilac je ova sredstva obično sklanjao u duboke zaklone i angažovao ih u planirano vreme. To je od napadača zahtevalo organizovanje vatrene pripreme i podrške bez osetnog prelaza jedne faze dejstva u drugu. Napad na organizovanu odbranu izvođen je pretežno danju radi lakšeg uočavanja ciljeva i postizanja boljeg vatrenog efekta. Uspešno izvođenje napada danju obezbeđivano je ostvarenom prevlasti u vazдушnom prostoru ili jakom protivvazдушnom odbranom sopstvenih trupa. Međutim, Izraelci su u agresiji na Liban napadali i danju i noću. Noćna dejstva primenjivali su i Vijetnamci u kratkotrajnom ratu sa NR Kinom. U oslobodilačkim ratovima, noćni napadi su češći nego dnevni, što je i razumljivo s obzirom na to da oslobodilačke snage nisu mogle obezbediti prevlast u vazдушnom prostoru, a često su imale i nedovoljnu trupnu PVO.

U napadu na slabo organizovanu odbranu, napadač je prodirao vrlo brzo sa prosečnim dnevnim tempom napada od 30 do 40 km. Ako je napad izvođen sa ograničenim ciljem, posle dostizanja željene linije napadač je prelazio u odbranu, utvrđujući se veoma brzo i organizujući upornu odbranu. U napadu, teži se za stalnim držanjem inicijative i nametanjem načina borbe koji najbolje odgovara sopstvenim planovima i oružanim snagama. Praksa je pokazala da se jednom izgubljena inicijativa može teško ili se ne može nikako povratiti, što je, uglavnom, najviše i uticalo na izbor načina borbenih dejstava. Tako je »munjeviti rat« dobio punu afirmaciju u svim agresivnim koncepcijama, a osnovna silina udara postizana je upotrebom oklopno-mehanizovanih jedinica u sadejstvu sa avijacijom, helikopterima, mornaricom, uz primenu vertikalnih manevara i raznovrsna elektron-

³ Bojni brod *New Jersey* izrađen je 1943. godine. Ima deplasman od 45.000 tona, dužinu 271 metar, širinu 32,9 metara, brzinu 31 čvor, naoružanje: 9 topova kalibra 406 mm, 20 topova kalibra 127 mm i drugo. Ratna mornarica SAD raspolaže sa još 3 broda iste klase, svi u rezervi, od kojih se jedan ponovo uvodi u operativnu upotrebu (bojni brod *Iowa*).

ska i protivelektronska dejstva. Ako su braniočeve snage uspele da osujete realizaciju takve ratne koncepcije, dolazilo je do zastoja, jenjavanja zamaha napadne operacije i prelaska na dugotrajan, iscrpljujući rat. Tipični primeri takvih obrta su u Libanu (izraelska opsada Bejruta) i iračko-iranski rat, koji se pretvorio u rovovski rat, što je bila karakteristika prvog svetskog rata.

3. Konsolidacija snaga agresora na okupiranoj- zaposednutoj teritoriji

Radi obezbeđenja pozadine sopstvenih trupa, u uslovima masovnog suprotstavljanja naroda, agresor je pribegavao »praznjenju« i izolaciji pojedinih prostora i prinudnom raseljavanju stanovništva, odnosno odvođenju u logore. To je široko primenjivano u ratovima na Bliskom istoku, u Vijetnamu, u zapadnoj Sahari, na jugu i rogu Afrike. U slučajevima trajnije okupacije — zaposedanja dela teritorije napadnute zemlje, agresor je delimično, pa čak i potpuno »praznio« zauzete prostore, a domaće stanovništvo proterivao na druge prostore ili raseljavao na širokoj teritoriji.⁴

Agresor je organizovao vlast na okupiranoj teritoriji uz pomoć ranije pripremljenih pristalica i kolaboracionista. On je, takođe, nastojao da formira policiju od domaćeg stanovništva, a kasnije i vojku koja je preuzimala na sebe organizaciju i izvršenje garnizone vojne i policijske službe, potere i akcije odmazde, pa čak i kompletnu realizaciju i delimičnu organizaciju borbe protiv snaga otpora. Sopstvene trupe okupator je držao u rezervi i angažovao ih samo kada snage uspostavljenog režima nisu bile u stanju da same izvršavaju navedene zadatke.

Svoje garnizone i baze agresor je, najčešće, organizovao za kružnu odbranu. Oko njih je izrađivao utvrđene objekte koje je ojačavao žičanim, minskim i drugim preprekama u pojasevima dubokim i do 10 km, sa proračunom da se protivniku onemogućí dejstvo minobacačima i drugim naoružanjem prenosnog tipa. Ispred pojasa prepreka planirane su mnogobrojne zaprečne vatre i koncentracije vatri

⁴ S tim u vezi, pojavljuje se problem izbeglica. Bežeći iz zona ratnih razaranja, civilno stanovništvo čitavih oblasti napuštalo je svoja staništa i prepuštalo se stihiji tražeći mirnije i sigurnije prostore za preživljavanje. Najdramatičniji primeri su stradanja stotina hiljada izbeglica iz Kampučije, Namibije, zapadne Sahare, Bijafre i dr. Pojava tolikog broja izbeglica nameće potrebu rešavanja njihovih ishrane, smeštaja, pružanja medicinske pomoći i dr. (Prema podacima specijalizovanih službi OUN i drugih institucija koje se bave problemima izbeglica i raseljenih lica, sada u svetu ima oko 50 miliona takvih osoba.)

koje su ostvarivane artiljerijom. U bazama i utvrđenim rejonima stvarane su rezerve materijalno-tehničkih sredstava, u prvom redu municije i pogonskog goriva, dovoljne za višemesečno redovno snabdevanje snaga u tim rejonima.

4. Uticaj tehničko-tehnološkog razvoja na rezultate borbenih dejstava

U lokalnim (međudržavnim) i oslobodilačkim ratovima i vojnim intervencijama u periodu posle drugog svetskog rata upotrebljavano je i najsavremenije naoružanje (sem nuklearnog) kojim su sukobljene strane raspolagale. Iskustva iz upotrebe tog naoružanja, posebno ona koja se odnose na njegovu efikasnost, veoma su brojna, ali i različita što je za posledicu imalo formiranje pogrešnih ili samo donekle pravilnih mišljenja i zaključaka o borbenoj moći nekih sistema oružja. To pokazuje da pravilna interpretacija ponašanja novog naoružanja u ratnim uslovima eksploatacije nije jedinstvena i ne dovodi uvek do pravilnih zaključaka i mišljenja o praktičnoj vrednosti pojedinih sistema oružja i borbene tehnike u celini. Pogrešna ocena efikasnosti pojedinih sistema oružja može imati teže negativne posledice za borbenu sposobnost oružanih snaga onih zemalja koje pri izboru i nabavci naoružanja nekritički prihvataju takve ocene i tuđa iskustva.

Zbog specifičnih uslova u kojima su vođeni pojedini lokalni ratovi, nije bilo moguće dati kompleksnu ocenu celokupnog naoružanja i vojne opreme koja je upotrebljena u tim ratovima. Stoga je postojala opasnost da se specifični uslovi u jednom ratu prihvate kao opšti i da se iz toga izvedu pogrešni zaključci o efikasnosti naoružanja. Ipak, za neka nova oružja, koja su bila intenzivno korišćena, mogle su se dati realne ocene o njihovoj efikasnosti i proceniti njihove borbene mogućnosti i u eventualnom ratu na drugim ratištima.

Velika efikasnost protivoklopnih raketa u četvrtom arapsko-izraelskom ratu doprinela je formiranju mišljenja da su sredstva za protivoklopnu odbranu odnela prevagu nad sredstvima za napad. Pri tome su protivoklopne rakete smatrane isključivo sredstvom za odbranu. Međutim, sve vrste tih raketa upotrebljavaju se i u napadu i u odbrani, a većina od njih i kao sredstvo za napad i kao sredstvo za odbranu. One se danas ugrađuju i u borbena vozila pešadije i na letilice (prenosne varijante raketa) tako da njima raspolazu i najmanje pešadijske jedinice koje borbena dejstva izvode u sadejstvu sa tenkovima.

Pronalaskom i proizvodnjom tzv. strelaste municije (to je posebna vrsta potkalibarne municije velike probojne moći, rađena od materijala velike tvrdoće — specijalni čelik, uranijum, iridijum i dr.) prevaziđena je potreba za stalnim povećanjem eksplozivnog punjenja u projektilima, a samim tim i za povećanjem kalibara protivoklopnih artiljerijskih oruđa. Velika probojna moć te municije usloвила je pronalazak i konstrukciju novih vrsta oklopa za tenkove (sendvič-oklopi) čijom primenom je efikasnost kumulativne protivoklopne municije bitno smanjena, što je navelo neke strane vojne stručnjake da zaključie da je ta municija zastarela i da je treba izbaciti iz operativne upotrebe.

Radi pojačanja oklopne zaštite postojećih starijih tipova tenkova, na njih je montiran dodatni oklop u obliku metalnih ploča ili gustih čeličnih mreža (tzv. predoklop) ili sloj keramičkih pločica, čime je povećana njihova oklopna zaštita, a efikasnost, prvenstveno kumulativne municije znatno je smanjena. Vršeni su opiti i sa »aktivnim« predoklopima, u stvari nizom pločastih eksplozivnih punjenja koja se stavljaju po spoljnoj strani oklopa i koja pri udaru protivoklopnog zrna u tenk eksplodiraju usmeravajući energiju prema spoljnoj strani, čime se umanjuje ili neutrališe efekat protivoklopne municije na cilju.

Iskustva iz lokalnih ratova pokazala su da uspeh dejstava sopstvenih snaga i posebno savremenih borbenih sistema zavisi od prikupljenih podataka o snagama i sredstvima protivnika. Stoga je izviđanje postalo jedan od najvažnijih zadataka obezbeđenja borbenih dejstava. Za izvršenje tog zadatka korišćena su sva raspoloživa sredstva, a posebno sredstva za izviđanje iz vazdušnog prostora, pa i kosmosa. Беспilотne izviđačke letilice korišćene su u dnevnim uslovima, ispočetka na visinama od 12.000 metara, a kasnije na visinama do 500 metara. Izviđanje reјona dobro branjenih savremenim sredstvima protivvazdušne odbrane vršeno je danju i noću avionima velikih manevarskih sposobnosti. Radi povećanja otpornosti, avioni i беспilотne letilice opremani su velikim broјem različitih ometača, što je umanjilo ili potpuno onemogućilo dejstvo sredstava PVO barnioca.

Pored vizuelnog izviđanja, široko je primenjivano izviđanje tehničkim sredstvima (aerofoto, radarsko, televiziјsko i drugi načini izviđanja). U nekim lokalnim ratovima upotrebljeni su leteći radari, pa i izviđački sateliti prijatelјskih velikih sila, za izviđanje, detekciju i lokalizaciju ciljeva na kopnu, moru i u vazdušnom prostoru.

Iskustva iz rata u Vijetnamu pokazala su da je helikopter izvanredno sredstvo za izvršenje borbenih zadataka i skoro nezamenljiv u

izvođenju manevara prebacivanjem taktičkih jedinica kopnene vojske. S pravom se smatra da je u ratu u Vijetnamu usavršena upotreba tih letilica kao masovnog sredstva za deo neposredne vatrene podrške, izvođenje vertikalnih manevara, spasavanje posada oborenih aviona, evakuaciju i snabdevanje. Međutim, potrebno je napomenuti da takva ocena uloge helikoptera važi za rat u Vijetnamu, a pitanje je da li bi ona bila potvrđena u drugim uslovima kada protivnik raspolaže dobro organizovanom i jakom trupnom PVO. Iskustva iz arapsko-izraelskih ratova, posebno iz rata 1973. godine, pokazuju da se helikopteri u borbi ne mogu šablonski upotrebljavati u svim borbenim situacijama i u svim uslovima, posebno kada se, bez prilagođavanja lokalnim uslovima, primenjuje tuđa taktika.

Avioni i helikopteri, kao savremena borbeni i transportna sredstva, došli su do izražaja i pri izvođenju specijalnih dejstava. U tim dejstvima učestvovala su vazduhoplovne jedinice specijalne namene i izviđačko-diverzantske, komandoske i druge specijalne jedinice KoV. Pod specijalnim dejstvima podrazumevaju se borba protiv oslobodilačkih snaga, psihološko dejstvo na stanovništvo i druge akcije vojnog karaktera, preduzete radi podrivanja morala protivnikovih jedinica (tzv. psihološki letovi izraelske avijacije u Libanu, pojedinačno nadletanje teritorije protivnika uz probijanje zvučnog zida iznad nekog većeg naseljenog mesta u iračko-iranskom ratu, kontrolno-izviđački letovi američkih aviona sa sistemom za rano upozorenje AWACS duž granica i iznad teritorija pojedinih zemalja, ubacivanje pojedinih diverzanata ili grupa komandos duboko u pozadinu protivnika i slično).

Zemlje, žrtve agresije, postale su takoreći pravi poligoni za ispitivanje efikasnosti novih sistema oružja, borbenih sredstava i taktičkih i tehnoloških novina od strane agresora i sila koje ih podržavaju. U pojedinim lokalnim ratovima upotrebljavana su oružja čija je upotreba zabranjena, čak i oružja za masovno uništenje, uključujući tu i neke hemijske materije, biološke agense, pa i neke vrste bojnih otrova. Takva praksa, započeta u Vijetnamu, nastavljena je i u nekim drugim ratovima (jug i rog Afrike, Avganistan, Kambodžija i iračko-iransko ratište) i preči da postane stalna praksa agresorskih država, što ozbiljno ugrožava mir i bezbednost u svetu, posebno malih i srednjih zemalja. Posledice upotrebe tih i takvih sredstava su dalekosežne i osećaju se čak i dugo posle završetka rata jer, pored ljudskih žrtava, one prouzrokuju dugotrajne poremećaje prirodne ravnoteže biljnog i životinjskog sveta i preči opstanku naroda protiv koga su upotrebljena.